

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ БРИТАНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Пітер Дейл

КоБРА: історія великого успіху в сфері європейського бібліотечного співробітництва

У статті підсумовано надзвичайно успішну ініціативу в сфері співробітництва між національними європейськими бібліотеками. Вона отримала загальну назву «КоБРА», і з самого початку її очолювала Британська бібліотека. Всі партнери мають однакові права в цій надзвичайно корисній ініціативі, і «КоБРА» є технічним підкомітетом Конференції працівників європейських національних бібліотек (КЄНБ), тому вона вітає будь-які форми співробітництва та інформаційної підтримки з боку країн-членів КЄНБ, включаючи Україну.

На початку 90-х років Європейська Комісія (ЄК) розробила бачення загальноєвропейського «інформаційного суспільства», де громадяни матимуть удосконалений і полегшений доступ до різних видів інформації та культурної спадщини. Комісія вважає національні бібліотеки ключовими особами цієї ініціативи, і саме тому було проведено дискусії серед Конференції європейських національних бібліотек (КЄНБ). У результаті КЄНБ запропонувала профінансувати спільні дії національних бібліотек, які дозволять розробити програму дослідницьких проєктів, що принесе користь самим бібліотекам та їх користувачам і базуватиметься на співробітництві та взаємній вигоді національних бібліотек. У 1993 р. ЄК організувала семінар у Люксембурзі та запросила їх представників. Підсумком роботи стало створення Форуму «КоБРА», куди входять вісім директорів національних бібліотек КЄНБ. Робочою мовою визначено англійську. Британська бібліотека взяла на себе головування у Форумі, а також створила секретаріат «КоБРА». Перше засідання він провів у жовтні 1993 р. і з того часу продовжував збиратися декілька разів на рік.

Форум КоБРА

Членами Форуму КоБРА є:

- ◆ Британська бібліотека (Сполучене Королівство)
- ◆ Німецька бібліотека (Франкфурт-на-Майні, Німеччина)

- ◆ Національна бібліотека Франції (Париж, Франція)
- ◆ Лісабонська національна бібліотека (Лісабон, Португалія)
- ◆ Національна бібліотека Фінляндії (Гельсінкі, Фінляндія)
- ◆ Центральний інститут єдиного каталогу італійських бібліотек та бібліографічної інформації (Рим, Італія)
- ◆ Національна бібліотека Швейцарії (Берн, Швейцарія).

Було домовлено, що існуватиме баланс у членстві між Західною Європою та Південною і Північною її частинами. Крім того, Східна Європа була задіяна у цьому проєкті як спостерігач. Ним спочатку була Національна бібліотека Литви, але сьогодні цю роль виконує Національна бібліотека Словенії.

Роль Форуму КоБРА була (і залишається) у тому, щоб наглядати за дослідницькою діяльністю національних бібліотек на стратегічному рівні. Форум призначив цілий ряд дослідницьких груп і поставив перед ними завдання визначити основні питання, які хвилюють національні бібліотеки та запропонувати програми досліджень і пробні проєкти, що зможуть успішно розв'язати ці питання. Пізніше вони вивчатимуть доцільність такої діяльності і у випадку позитивного результату надішлють пропозиції про фінансування названого проєкту Європейською Комісією згідно з Третьою рамковою програмою. Сама ЄК вносила деякі пропозиції стосовно потенційних галузей досліджень, тому дослідницькі групи КоБРА уважно розглянули «список побажань» ЄК і відповідним чином підготували свої пропозиції. Найвдаліші потім передавалися в робочі групи, які самостійно проводять або замовляють дослідження. Згодом робочі групи подавали дослідницьким групам регулярні звіти про виконану роботу, а кожен проєкт підлягав щорічному перегляду, організованому ЄК.

На практиці діяльність КоБРА розбивається на три чіткі фази, які перекривають одна одну. В

© Дейл П., Київ, 2001

першій – основна увага приділялася пошуку шляхів для усунення бар'єрів, які заважали обміну бібліографічними документами між європейськими державами. Це означало пошук шляхів для погодження спільних стандартів та інших методів, для підтримання взаємозамінності різних форматів MARC. У другій фазі наголошувалося на способах обміну ресурсами між національними бібліотеками на європейському рівні, в основному завдяки оптимізації використання мереж та інших досягнень інформаційних технологій. Тим самим досягалася значна економія коштів і вдавалося уникнути зайвого дублювання зусиль та витрат. Протягом третьої фази вивчалися проблеми й можливості, які стоять перед національними бібліотеками у плані стрімкого зростання кількості електронних публікацій і того факту, що вони, впевнено перетворювані у поширені засоби оприлюднення інтелектуального результату в кожній країні, не підлягали дії закону про обов'язковий примірник, котрий сьогодні давав змогу національним бібліотекам виконувати функції сховищ усіх публікацій у кожній окремій державі.

Офіційно КоБРА мала намір існувати певний термін протягом роботи Третьої рамкової програми, однак вона виявилася настільки успішною і відкривала такі можливості для наступних досліджень, що були внесені пропозиції продовжити роботу в межах Четвертої рамкової програми. В результаті робота продовжилася з 1996 по 1998 р. під назвою КоБРА+.

Її початкова організація складалася з двох основних дослідницьких груп, від яких вимагалось генерувати ідеї і виробляти напрями дій у відповідних сферах потенційних досліджень для винесення на розгляд Форуму.

Дослідницька група «А» відповідає за вивчення питань та надання рекомендацій щодо роботи в сфері метаданих і бібліографічного контролю, виокремлюючи бібліографічне описання та предметний доступ до електронних публікацій, використання мереж, національної й європейської бібліографічної інфраструктури та обміну ресурсами.

Дослідницька група «Б» займалася вивченням питань і внесенням рекомендацій з роботи у ділянці цифрових ресурсів і технологій оцифрування, правил обов'язкового примірника та доступу до електронних публікацій.

КоБРА та електронні публікації

У 90-х роках різко зростають обсяги виходу електронних публікацій, оскільки цей вид публікацій не підпадає під дію законодавства про обов'язковий примірник. Проте дедалі більші обсяги інтелектуальної продукції сучасних суспільств друкуються саме в такий спосіб. Національні бібліотеки несуть відповідальність за ведення повного архіву публікацій у своїй країні, а видавці електронних публікацій, зрозуміло, зацікавлені в захисті

своїх комерційних інвестицій. Аби допомогти національним бібліотекам виконувати свої функції задоволення науково-дослідницьких потреб у майбутньому, а видавцям забезпечити власні інтереси, необхідно було досягнути розумного компромісу. В цілому ряді країн робилися спроби внести зміни до законодавства про авторські права, аби підпорядкувати електронні публікації закону про обов'язковий примірник. Справді, такі зміни у ньому можуть невдовзі стати чинними, однак на короткий час найкраще відповідатиме інтересам національних бібліотек і видавців узгоджений добровільний кодекс, і саме в цьому напрямі (у рамках Спільного комітету електронних публікацій) працювала КоБРА. Результатом було досягнуто восени 2000 р. з погодженням остаточного тексту Заяви про розвиток та встановлення норм і правил добровільного подання електронних публікацій. Заяву схвалили керівні органи КЄНБ та ФЄВ на їх щорічному з'їзді в 2000 р. Далі докладніше описано роботу з її підготовки.

КоБРА та КЄНБ

На сьогодні КЄНБ – юридична особа, «фондація», згідно із законами Голландії, а КоБРА – постійно діючий комітет КЄНБ. Такі формальніші стосунки поступово забезпечують механізм для ширшого розповсюдження і обговорення питань та способу досягнення консенсусу серед великої кількості національних бібліотек. Робота КоБРА полягає у тому, щоб і надалі залишатися незалежною в межах КЄНБ, порушувати питання, що потребують вирішення, і знаходити джерела фінансування в Європейській Комісії чи будь-якій іншій організації.

На початку 2001 р. ЄК було виділено додаткові кошти для фінансування нового великого проекту під егідою програми «П'ята структура». Про проект «Європейська бібліотека» детальніше розповідатиметься в іншій статті цього випуску журналу.

КоБРА у недалекому минулому

Щодо результатів проведених проектів та досліджень, то такі проекти, як ФЛЕКС (FLEX), ЧЕЙЗ (CHASE), ЮЗМАРКОН (UseMARCON), успішно розчистили шлях для обміну документами, АВТОР (AUTHOR) та ЮНІМАРК (UNIMARC) дали можливість проводити обмін ресурсами, БІБЛІНК (BIBLINK), НЕДЛІБ (NEDLIB) і дослідження на тему універсального імені ресурсу (URN) поліпшили реакційність у середовищі електронних публікацій, а ФЛЕКС та робота над протоколом Z39.50 сприяли прийняттю деяких спільних стандартів. Стратегічні досягнення включали затвердження керівної ролі національних бібліотек у цілому ряді аспектів. Це – питання обов'язкового примірника електронних публікацій. Загалом співпраця між національними бібліотеками мала ланцюговий

характер, що, в свою чергу, сприяло встановленню атмосфери довіри та взаєморозуміння.

Після припинення фінансування з боку Європейської Комісії КоБРА не могла забезпечувати роботу певної кількості науково-дослідних груп і видів діяльності, як то здійснювалося раніше. Однак було досягнуто прогресу з цілого ряду питань. Під головуванням Королівської бібліотеки Нідерландів було організовано єдину науково-дослідну групу (НДГ). Її завданням стало визначення відповідних тем, які можна розвинути у проектні пропозиції для європейського фінансування як частини П'ятої рамкової програми Європейської Комісії. Наведена нижче пропозиція щодо проведення проекту «Європейська бібліотека» виникла в результаті дискусій між членами цієї НДГ та іншими членами Форуму КоБРА:

Діяльність КоБРА протягом 1999/2000 рр. поділяється на чотири основні категорії:

1. Відстеження просування незалежних проектів, які розпочалися під егідою КоБРА (КоБРА ініціювала проекти НЕДЛІБ (NEDLIB) та БІБЛІНК (BIBLINK), що залишилися незакінченими, а в кінці формального контракту з ЄК були успішно завершені.

2. Створення форуму для обговорення питань, які стосуються національних бібліотек (було розглянуто цілий ряд питань, і Форум КоБРА вніс певні рекомендації):

а) розвиток та підтримка конверсійного програмного забезпечення ЮзМАРКОН (UseMARC) для програми МАРК (MARC), розробленої групою національних бібліотек і пов'язаного з ним обслуговування та доступність конверсійних специфікацій МАРК (MARC);

б) потенціал використання уніфікованого імені інформаційного ресурсу (URN) національними бібліотеками для довготривалого визначення електронних публікацій;

в) розробки, які стосуються стандартного протоколу Z39.50 та, зокрема, міжнародні розробки профілів Z39.50.

Два останні питання є справою експертної групи КоБРА/КЄНБ (під керівництвом Національної бібліотеки Фінляндії), яка складається з невеликого числа основних членів та більшої групи відповідних членів з бібліотек — учасниць КЄНБ і займається відстеженням подій, надає КЄНБ рекомендації стосовно прийняття стандартів.

Інші питання стандартів та законодавства, розглянуті КоБРА, включали: огляд юридичного статусу національних бібліотек; проект стандарту ISO МСВБ (міжнародний стандартний визначник бібліотек та споріднених організацій); Рекомендації Ради Європи/EVLIDA стосовно бібліотечного законодавства та політики в Європі; проект ISO МСАН (Міжнародний стандартний аудіовізуальний номер);

проект ISO МСМРК (міжнародний стандартний музичний робочий кодекс).

3. Сприяння невеликим проектам з самофінансування:

а) КоБРА продовжує підтримувати та виконувати функції секретаря Об'єднаного комітету електронних публікацій КЄНБ/ФЄВ (Конфедерації європейських національних бібліотек/Федерації європейських видавців). Ця група бере свій початок з семінару, організованого КоБРА в 1996 р. на Франкфуртському книжковому ярмарку.

Роботу групи було спрямовано на пошук ефективного рішення, яке дозволить зберігати електронний матеріал у національних бібліотеках і одночасно контролювати доступ до нього таким чином, щоб захистити комерційні інтереси видавців. Комітет узгодив проект заяви під назвою «Про розвиток та встановлення норм і правил добровільного подання електронних публікацій». Він був відкритий для коментування. Формулювання норм та правил не є фіксованим. Його завдання — стати зразком для стимулювання та полегшення написання місцевих норм та правил. Існує надія, що норми будуть прийняті всіма членами КЄНБ (і Україною) як підґрунтя для укладання угод з великою кількістю окремих видавців або з асоціацією видавців у їхніх країнах. Будь-які подібні угоди є добровільними, але повинні пройти затвердження і КЄНБ, і ФЄВ.

Хоча підготовку Заяви закінчено, комітет продовжуватиме свою роботу для надання підтримки іншим країнам, що виявлять бажання використати її для написання власних місцевих норм і правил у своїй країні. Комітет також активно займається проектом «Європейська бібліотека».

б) Проект МАКС (MACS)

Протягом 1998–99 рр. невеликою командою КоБРА, яка складалася з представників Британської бібліотеки, Німецької бібліотеки та Національної бібліотеки Франції, на чолі з Національною бібліотекою Швейцарії, проведено аналіз можливості реалізації багатомовного предметного доступу (див. «Остаточний звіт робочої групи КоБРА з питань багатомовного предметного доступу» за Інтернет-адресою www.bl.uk/gabriel/КоБРА/finpar3.html). У цьому дослідженні рекомендувалося розробити прототип із багатомовним предметним доступом до бібліотечних каталогів завдяки з'єднанню існуючих Списків предметних рубрик (СПР). Рекомендацію схвалено Форумом КоБРА. Чотири основні партнери домовилися профінансувати витрати з розробки прототипу через структуру управління фінансами КЄНБ.

Проектну пропозицію було підготовлено партнерами на чолі з Національною бібліотекою Швейцарії. Відбувся тендер з метою пошуку організації, яка проведе технічну розробку прототипу. Для цієї роботи вибрано наступну пару — «Індекс Дата» та

Тілбурзький університет. Так почав свою діяльність проект МАКС (MACS).

Успішно розроблений прототип є контактною базою даних, яка дасть змогу вести перехресний пошук між каталогами та СПР і кожній бібліотеці одночасно – вести незалежний контроль СПР, за який вона відповідає. Від прототипу вимагається робота лише з обмеженою кількістю СПР і предметних заголовків, однак вона може розширюватися для обслуговування багатьох СПР та десятків тисяч заголовків.

У майбутньому партнери мають намір розвинути прототип до операційної системи і, можливо, розширити коло учасників і кількість мов.

4. Підготовка пропозицій повномасштабних проектів для подання їх на розгляд Європейській Комісії.

Форум КоБРА та спеціальна група КоБРА докладають чимало зусиль для виявлення можливих повномасштабних проектів, орієнтуючися на отримання нового фінансування з боку ЄК. Кінець кінцем ці зусилля зосередилися навколо одного амбітного проекту, спрямованого на об'єднання в одну мережу ресурсів національних бібліотек Європи з окремим наголосом на електронні публікації. В результаті на світ з'явився проект TEL «Європейська бібліотека».

Проект Європейської бібліотеки

Ідея проекту стала наслідком підписання заяви про наміри між трьома партнерами КоБРА (Британською бібліотекою, Німецькою бібліотекою та Національною бібліотекою Франції) ще в 1995 р. У цьому документі пропонувалося створити т. зв. віртуальну Європейську бібліотеку, яка використовуватиме існуючі між бібліотеками зв'язки, для надання доступу до бібліотечних зібрань усієї Європи.

Ідею було відроджено Форумом КоБРА, який дав завдання спеціальній групі підготувати проектну пропозицію для подання її до Європейської Комісії і отримання фінансування в межах П'ятої рамкової програми.

Мета проекту – створити загальноєвропейську цифрову бібліотеку з багатомовним доступом при підтримці європейських національних бібліотек і під керівництвом Британської бібліотеки. Вона матиме відкритий доступ для громадян Європи. Проект дозволить здійснювати пошук і доставку цифрового змісту в межах представлених зібрань основних національних бібліотек. Він повинен значно збільшити кількість доступного цифрового змісту для користувачів із Європи та інших частин світу. Цього буде досягнуто завдяки розширенню доступу до унікального цифрового змісту, який перебуває в національних бібліотеках, і спеціальним угодам з видавцями. Проект дасть змогу вирішити деякі важливі ділові питання між партнерами: бібліо-

теками та комерційними постачальниками, а також спробує досягти згоди щодо бізнес-моделей, котрі зможуть задовольнити різні схеми фінансування та відповідальності бібліотек-партнерів.

Пропозицію було надіслано у відповідь на запит, оголошений Європейською Комісією в березні 2000 р. Його позитивно оцінило конкурсне бюро ЄК. Тому, ймовірно, цей проект отримає потрібне фінансування. Протягом 2000 р. відбувся ряд успішних переговорів, а наприкінці року укладено контракт. Офіційно проект запущено 1 лютого 2001 р., чим гарантується відновлення успішного партнерства між КоБРА та Європейською Комісією.

Важливо пам'ятати, що в результаті роботи проекту не буде створено діючий сервіс і сам проект не є закритим цехом винятково для партнерів. З боку директорів національних бібліотек існує зобов'язання після завершення проекту якнайшвидше використати його результати для розвитку діючого сервісу. До КЄНБ регулярно надходять звіти про роботу проекту, і від усіх членів КЄНБ чекають розробки планів участі в діючому сервісі.

Розповсюдження результатів роботи КоБРА

Щодо КоБРА надійшло одне критичне зауваження стосовно того, що розповсюдження результатів не відбувається в належному масштабі. У відповідь можна сказати, що за своєю природою проекти та дослідження є високоспеціалізованими і, відповідно, результати не будуть цікавими для широкого загалу. Проте секретаріат КоБРА акуратно повідомляє відповідних працівників кожної бібліотеки про просування роботи та результати, і, як зазначалося вище, подробиці постійно виносяться на веб-сайт КоБРА та оголошуються у різних інформаційних бюлетенях, журналах та інших засобах. За своєю суттю робота КоБРА скоріше схожа на серію будівельних блоків, що можна використати як певну функцію серед великої кількості систем та процесів.

Майбутнє КоБРА

Початковий контракт, який забезпечував фінансування КоБРА з боку ЄК, мав закінчитися в січні 1999 р. Оскільки в грудні 1998 р. більшість проектів перебувала на стадії завершення, Форум вирішив, що необхідно скористатися присутністю у Лондоні міжнародної аудиторії для проведення онлайн-конференції та семінару в конференц-залі Британської бібліотеки з рядом презентацій індивідуальних ініціатив КоБРА, що дозволить розібратися з великою кількістю питань. Цей захід було проведено належно. Він виявився найуспішнішим, участь у ньому взяли гості з 22 різних країн. Після його закінчення під час неформального спілкування учасники дійшли згоди, що дана зустріч є най-

пліднішою спробою поширити результати роботи КоБРА+. Інший корисний здобуток цього семінару — представнику ЄК забезпечено можливість описати вимоги щодо фінансування за новою П'ятою рамковою програмою.

Йшлося і про майбутнє КоБРА, зокрема про факт припинення початкового фінансування ЄК. Форум обговорив ситуацію. КоБРА є настільки вдалою ініціативою, що припинення її роботи стане дуже серйозною помилкою. Одноголосно було вирішено, що Форум повинен продовжувати функціонувати і висувати нові ініціативи. Також відкрилася можливість надіслати заявку на фінансування за П'ятою рамковою програмою, і вдала пропозиція проекту «Європейська бібліотека» досягла цієї мети. Проте у період відсутності фінансування між контрактами ЄК було прийнято важливе рішення продовжувати діяльність і зберегти ім'я КоБРА.

Аби гарантувати виконання цих рішень, Форум КоБРА став постійно діючим комітетом КЄНБ. Учасники КоБРА домовилися й надалі збиратися для виконання своєї корисної роботи в сфері співробітництва національних бібліотек.

У минулому діяльність КоБРА була винятково формальною через завдання, які висувалися дослідницькими програмами ЄК. Після здобуття Форумом більшої самостійності стало легше формувати порядок денний для національних бібліотек і шукати потрібні джерела фінансування. КоБРА, звичайно ж, братиме до уваги і, деякою мірою, керуватиметься вимогами П'ятої рамкової програми (мало місце під час підготовки проекту «Європейська бібліотека»). Наложна увага приділятиметься і Шостій рамковій програмі.

Наступний новий підхід до роботи наголошується на невеликих проектах, які перебувають на самостійному фінансуванні. Один із таких проектів, MACS (багатомовний доступ до предметів), як було відзначено вище, розробив прототип багатомовної системи каталогізації (через неї користувач зможе проводити пошук предметного покажчика своєю рідною мовою і діставати потрібні матеріали з каталогу, підготовленого іншою мовою).

Об'єднаний комітет електронних публікацій КЄНБ/ФЄВ (описаний у цій статті) став іншим прикладом невеликого проекту, який привів до значного прогресу на благо національних бібліотек. Зараз цей комітет працюватиме у напрямі стимулювання прийняття його «Заяви про розвиток та встановлення норм і правил добровільного подання електронних публікацій». Крім того, комітет відіграватиме важливу роль у функціонуванні робочого пакета «Стосунків з видавцями» в межах програми «Європейська бібліотека».

Висновок

Безперечно, КоБРА була і залишається успішним проектом. Поширення її діяльності розбудило прекрасний дух співпраці між різними національними бібліотеками Європейського континенту, і лише те стане міцним фундаментом, що принесе плоди у майбутньому. Крім співробітництва між бібліотеками, зазначена діяльність сприяла і налагодженню контактів та розумінню між бібліотеками й такими організаціями, як бібліографічні відомства, науково-дослідні інститути, постачальники бібліотечних систем тощо. Коло охоплення — міжнародний масштаб. Тимчасом дедалі розвивалися стосунки, співробітництво в сферах діяльності, які не стосуються КоБРА. Це все працює для загального блага. Наголосимо: таке співробітництво не обмежується лише вищим керівництвом — робота, що виконувалася у межах того чи іншого проекту, залучала всі рівні персоналу, даючи людям можливість попрацювати зі своїми колегами з інших країн. Досягнення в сфері інформаційних технологій у 90-х роках забезпечили надзвичайні можливості для співробітництва між національними бібліотеками. Форум КоБРА мав намір продовжувати цю важливу роботу в новому тисячолітті й сподівається на зростання співробітництва між рештою партнерів спільноти КЄНБ, що буде корисне всім. Саме зараз настав час поширити співпрацю на країни Східної Європи, і є надія, що Україна відіграватиме активну роль у майбутній роботі.